

NÄR DET STORMAR KRING HÖGHUSEN

Miljonprogrammen måste renoveras för miljardbelopp. Riv, säger de som vill förintå förortens stigmatiserade silhuett. Framtidens kulthus, säger arkitekterna och uppmanar till varsam renovering.

TEXT HEDVIG ANDERSSON
FOTO MÅNS BERG

650 000 miljonprogramslägenheter behöver rustas upp och läget är akut. Men det kommer kosta mycket pengar. Vem ska betala?

River man några av husen blir de en symbol för ett misslyckande, tror arkitekten Erik Stenberg, som själv bor i ett miljonprogramshus i Stockholmsförorten Tensta.

Mellan 1965 och 1975 byggdes drygt en miljon bostäder i Sverige. Man skulle lösa den utbredda bostadsbristen, ett resultat av att allt fler flyttade till städerna. De flesta lägenheterna var treor och byggdes med kärnfamiljen och den växande medelklassen i åtanke. Massproduktion höll kostnaderna nere och takten på byggandet uppe. Resultatet blev ett stort antal i det närmaste klonade bostadsområden över hela landet, där det ena huset är svårt att skilja från det andra. Arkitekturen präglas av kompakta betongklossar som reser sig höga mot himlen. Stigmatiseringen av höghusområdena, som har fått bli en symbol för social och ekonomisk utsatthet, kriminalitet och tristess, är påtaglig. Mindre känt är att lägenheterna ofta är ljusa med bra planlösning, att husen är robusta och slitstarka och att möjligheterna att renovera och därmed skapa mer attraktiva bostäder är många.

Drygt 30 år efter att det sista miljonprogramshuset stod klart är byggnaderna åter aktuella. Den nya civil- och bostadsministern Stefan Attefall (kd) påbörjade i slutet av förra året en rad "temaresor" där han besöker miljonprogram i bland annat Stockholm, Malmö och Göteborg för att bilda sig en uppfattning om vad som krävs för att ta husen in i framtiden. Nästan två miljoner svenskar, en femtedel av landets befolkning, bor i miljonprogramshus och majoriteten av husen är i stort behov av renovering. En renovering som är nödvändig av flera skäl. De material som vid husens uppförande beskrevs som underhållsfria måste bytas ut, linoleumgolv och billiga kök har inte samma livslängd som husens orubbliga fasader. Bostäderna

byggdes också innan klimatsmart var ett ord på alls läppar och är riktiga energislukare. Riv, säger några. Renovera, tycker andra. Per Fredrik von Platen är stadsarkitekt i Landskrona och tycker att miljonprogrammen ska få stå kvar som ett minne från den epok då de byggdes.

– Det är bra bostäder rent arkitektoniskt. Det är schysst planlösning och bra kvalitet. Sedan kan man ha synpunkter på utomhusmiljön, det är väl där problematiken ligger. Framför allt

**"OMRÅDENA ÄR
INTRESSANTA
KULTURHISTORISKT.
OM 20 ÅR TROR JAG ATT
DE HÄR HUSEN SKULLE
KUNNA VARA KULT."**

behöver man komplettera med kommersiell och offentlig service i många områden, säger han.

När miljonprogrammen byggdes låg de en bra bit utanför staden. Det var en nyligen utbyggd kollektivtrafik som gjorde det möjligt att göra stora satsningar på bostäder utanför stadskärnan. Sedan dess har många städer växt och brett ut sig.

– Allteftersom tiden har gått har läget förbättrats för de här byggnaderna. Så är det nästan överallt, men Stockholm kan vara ett undantag. I Skåne, där jag är verksam, har man byggt runt miljonprogrammen vilket har gjort att de har hamnat mer centralt. Det har naturligtvis ökat

attraktiviteten, fortsätter Per Fredrik von Platen. Däremot är han kritisk till många tidigare renoveringssatsningar.

– Man piffar ofta upp husen för lättvindigt genom att ge fasaden olika färger och sätter dit balkonger som inte nödvändigtvis passar in. Man glömmer att ställa frågan om det verkligen är fasaden som är problemet eller om det är sammanhanget? Det är inte nödvändigtvis arkitekturen som är problemet här, säger han.

Han är långt ifrån den enda arkitekt som ser miljonprogrammets fördelar och goda arkitektur, och som motsätter sig att husen rivs. En undersökning som har genomförts av det svenska byggföretaget Cembrit visar att 78 procent av de tillfrågade arkitekterna menar att en stor del av problemen med husen ligger i att fastighetsägarna inte har tagit sitt ansvar för underhåll och renovering. Men fastighetsägarna i sin tur vill ha statliga bidrag för upprustningen, och säger att en kännbar hyreshöjning annars är oundviklig för att ge byggnaderna ett ansiktslyft.

Erik Stenberg är arkitekt, undervisar på KTH och bor i ett miljonprogramshus i Stockholmsförorten Tensta. För några år sedan tog han initiativet till Bo 06, en utställning som med ett antal renoverade miljonprogramslägenheter skulle visa att det är relativt enkelt att bygga om och anpassa husen till dagens behov.

– Att renovera invändigt skulle kunna öka husens värde och därmed göra nyproduktion i området intressant. Bostäderna har redan nu bra ljusinsläpp, är robusta och lätta att underhålla, säger han.

Att planlösningarna är bra är däremot en sanning med modifikation, tycker Erik. Efterfrågan på standardtreor anpassade för kärnfamiljer med 1,9 barn är på nedgång. →

A

– Man brukar säga att planlösningarna är bra, men det beror på. Många familjer ser inte ut så längre. Några består bara av en vuxen, andra av mamma och pappa med många barn och svärföräldrar, säger han och menar att en del i renoveringssatsningen måste vara att göra om många av treorna till ettor och femmor och därmed skapa attraktiva boenden för fler.

I Erik Stenbergs lägenhet har väggar tagits bort och den ursprungliga interiören rivits ut. Den råa betongen är blottad och präglar bostaden även invändigt. Projektet finansierades av fastighetsägaren och skulle inspirera till fler upprustningar.

– Jag och arkitekten Thomas Sandell ritade tillsammans om lägenheten. Sedan frågade jag om jag kunde få flytta in och det gick bra. Det känns väldigt lyxigt, berättar han.

Andra, mer storskaliga, exempel på lyckade renoveringar finns framför allt på västkusten. Göteborgsförorten Gårdsten var i mitten av 90-talet ett hårt nedslitet område med 600 tomma lägenheter och stora sociala problem. Efter en omfattande renovering finns det inte längre några tomma lägenheter och bostadskön växer. En analys av KTH-professorerna Stellan Lundström och Hans Lind visar att renoveringen har gett samhällsekonomiska vinster motsvarande 300 miljoner kronor genom minskad kriminalitet och ökad sysselsättning. I Alingsås har renoveringen av 300 lägenheter byggda i början av 70-talet betytt att energianvändningen för de boende har minskats med 75 procent. Ett av de största pågående renoveringsinitiativen finns i Hammarkullen i Göteborg. Efter denna renovering kommer de 700 lägenheter som berörs att dra 30–35 procent mindre energi än de gör idag. Nya, ljusa fasader och uppfräschade fönster ska också ge området ett nytt ansikte utåt.

– Med upprustningen blir Hammarkulletorget ett mer attraktivt boende samtidigt som vi gör stora miljövinster. Trots den stora upprustningen blir hyreshöjningarna bara marginella, säger Mikael Olehede som är projektledare på Bostadsbolaget.

För att nå framtida miljökrav skulle ytterligare 650 000 lägenheter behöva rustas upp på samma sätt, enligt Sweco. Vad man ska göra med dessa är en svår nöt att knäcka, där alliansregeringen inte verkar kunna enas. Den tidigare integrationsministern (numera jämställdhetsminister) Nyamko Sabuni (fp) insisterar på att delar av miljonprogrammen måste rivas för integrationens skull. I en debattartikel i DN beskrev hon hur många av miljonprogramsförorterna präglas av utanförskap. Att riva en del av husen till förmån för en mer blandad bebyggelse kan vara en lösning på den sociala problematiken, enligt ministern. Regeringskollegan Stefan Attefall

Uppfräschade fasader ingår i renoveringen av 700 lägenheter i Hammarkullen i Göteborg.

**”NÄSTAN TVÅ MILJONER SVENSKAR,
EN FEMTEDEL AV LANDETS BEFOLKNING,
BOR I MILJONPROGRAMSHUS.”**

tror däremot mer på att satsa på bra jobb och skolor i områdena. Därmed går han på många arkitekters linje – det är inte bostäderna det är fel på, utan omgivningen. Erik Stenberg är övertygad om att en genomtänkt renovering är vad husen behöver.

– Jag har hört integrationsargumentet förr och jag tror inte på det, säger han. De här husen byggdes inte som underklassens boende, de byggdes för en växande medelklass. Jag kan bara inte försvara att man skulle riva. Miljonprogrammen var inget misstag, det är bra hus, men de behöver rustas upp.

Det är inte bara höghusens framtid som debatteras flitigt. Precis som när miljonprogrammen byggdes har vi idag en väldigt påtaglig bostadsbrist. Hur man ska bygga och planera framtidens stad för att uppnå den så eftertraktade urbaniteten och mångfalden, blandningen av bostäder, butiker och restauranger, har de senaste åren varit föremål för intensiva diskussioner. Innerstadens och småstadens struktur med affärer och kaféer, variation och spontana mötesplatser efterlyses. En upprepning av 60-talets idéer om funktionsuppdelning där bostäder och arbetsplatser hålls strikt separata ska undvikas till varje pris. Stadsplanerare brottas med frågan om urbanitet kan byggas fram eller om det måste få uppstå naturligt, och hur man i så fall skapar förutsättningarna för en levande stad. I detta kan

miljonprogrammen få en nyckelroll om de får vara kvar och utvecklas, menar många. Genom att göra fler områden attraktiva skapar man förutsättningar för nybyggnation som skulle kunna bli komplement till 60- och 70-talshusen. Att några miljonprogramshus rivs är oundvikligt.

– Några projekt kommer att få ett pr-värde och där kommer förändringar att ske snabbare. Det jag tror kommer att hända med de flesta är att man renoverar långsamt. River man några av husen kommer det nog tyvärr att bli en symbol för projektet som ett misslyckande, säger Erik Stenberg om husens framtid.

Men kan invändiga renoveringar på allvar ändra den i våra medvetanden så djupt rotade bilden av miljonprogrammen?

– Precis som med människor ska man inte döma husen efter utsidan, det är insidan som räknas. Ändrar man insidan kommer också synen på utsidan att förändras. Men man får aldrig en 20-talsvåning i Tensta, och det hoppas jag inte att man strävar efter heller, säger Erik Stenberg.

Ändringar i planlösningen och nya material är nyckeln till förändring, menar han.

– Områdena är intressanta kulturhistoriskt och ett alternativ till andra stadsbyggnadsmetoder, tillägger Fredrik von Platen som tror att vi om ett tiotal år kommer att omvärdera husen och värdesätta dem högre:

– Om 20 år tror jag att de här husen skulle kunna vara kult. ■